

Michel Foucault

VŮLE K VĚDĚNÍ

DĚJINY SEXUALITY I

HERRMANN & SYNOVÉ, 1999

stále znovu začínal mluvit, ponechán, aby problemskovał odněkud zpoza hranic všech přítomných diskursů, jako tajemství, které je nevyhnutelně nutné odkrýt — jako něco, co bylo neoprávněně přinuceno k mlčení, o čem je zároveň obtížné i nezbytné, nebezpečné i cenné mluvit? Nesmíme zapomínat, že křesťanská pastorace, která ze sexu učinila předmět povinného doznání, její vždy podávala jako znepekotivou záhadu: sex je nikoli to, co se tvrději ukazuje, nýbrž to, co se všude skrývá, zálučná přítomnost, která k člověku promlouvá jen tichým a často nežertelným hlasem a kterou vždy provází nebezpečí, že vůči ní člověk zůstane hluchý. Tajemství sexu jistě není tou základní skutečností, ke které se vztahují všechny pobídky k mlčení o něm — at se toto tajemství pokoušejí odhalit, nebo je temným způsobem, kterým o něm mluví, naopak posilují. Jde spíš o téma, které tvoří součást samotného mechanismu těchto pobídek: je prostředkem, jak dát mlčení o něm jednotnou formu požadavku, bajkou, která je nepostradatelná pro ekonomii neomezeně bujících diskursů o sexualitě. Pro moderní společnost není příznačné to, že odsoudily sex ke stinné existenci, nýbrž to, že se zaslíbily nepřetržitěmu mlčení o sexu, příznávající mu přitom hodnotu *Tajemství*.

2. PERVERZNÍ IMPLANTACE

Je možná námitka: bylo by chybou vidět v tomto rozmožení diskursů prosby kvantitativní jev, něco jako číslý nárůst, jako kdyby to, o čem se v nich mluví, bylo lhostejné, jako kdyby fakt, že se mluví o sexu, byl sám o sobě důležitější než formy přikazování, které se při mlčení o něm ukládají. Nebyl snad tento vstup do diskursu o sexu předepsán tkolem vypudit ze skutečnosti ty formy sexuality, které se nepodřizují striktní ekonomii reprodukce: říci ne neplodným činnostem, vyloučit příležitostná potěšení, omezit nebo vyloučit praktiky, které nemají za cíl plodit? Takové množství diskursů zvýšilo počet soudních obvinění spojených s malými perverzemi; sexuální úchytky byly připojeny k duševním chorobám; definovala se norma sexuálního vývoje od dětství až po stáří a byly popsány všechny možné odchylky od ní; organizovaly se pedagogické kontroly a medicínská léčba; kolem těch nejmenších fantazií rozbouřili moralisté, ale také a především lékaři, celý emfatický slovník opovržení: není takové množství prostředků uvedeno v činnost proto, aby v zájmu genitální sexuality pohlily to množství neplodných radováněk? Není celá ta mnohomluvná pozornost, kterou

dvě či tři století způsobujeme rozruch okolo sexuality, podřízena jediné elementární starosti: zajistit lidnatost, reprodukovat pracovní sílu, zajistit pokračování dané formy sociálních vztahů; zkrátka uspořádat ekonomicky užitečnou a politicky konzervativní sexualitu?

Ještě nevím, je-li toto konečný záměr. Prostředkem, kterým má být tohoto cíle dosaženo, však není v žádném případě omezování. Naše a 19. století jsou spíš věkem mnohosti: rozptýlení sexualit, posílení jejich disparátních forem, implantace množství „perverzí“. Naše doba se stala iniciátorkou sexuálních heterogenit.

Až do konce 18. století vládly sexuálním praktikám — vedle vztěho obvyčejí a tlaku mínění — tři velké explicitní kodyxy: kanonické právo, křesťanská pastorační a občanský zákoník. Každý svým způsobem fixoval dělení na dovolené a nedovolené. Avšak všechny se soustřeďovaly na matřimoniální poměry: na manželskou povinnost, na schopnost naplnit ji, na způsob, jakým se dodržuje, na požadavky i násilnosti, které ji doprovázejí, na neúžitečné či nevhodné milostné aktivity, jímž slouží za záminku, na její plodnost či způsob, jak ji učinit neplodnou, na chvíle, kdy je vyžadována (nebezpečné fáze těhotenství a laktace, zakázané období půstu nebo abstinence), na její četnost či vzácnost — zejména tato oblast byla nasycena předpisy. Sex zákonných partnerů byl posedy pravidly a doporučeními. Manželský vztah byl nejintenzivnějším ohniskem donucovacích příkazů; mluvilo se především o něm; víc než co jiného měl

být právě manželský vztah předmětem podrobného doznání. Byl pod prvotnějším dohledem; byl-li shledán nedostatečným, bylo třeba její předvést a demonstrovat před svědkem. „Ostatní“ zůstávalo mnohem méně jasné; připomeňme si nejistý statut „sodomie“ či lhostejnost k sexualitě dětí.

Tyto různé kodyxy na druhé straně nestanovovaly zřetelný rozdíl mezi narušením pravidel manželského svazku a odchylkami vzhledem ke genitalitě. Porušování pravidel manželství nebo vyhledávání nezvyklých slasti si zasluhovalo stejnou míru opovržení. Na soupisu těžkých hříchů, lišících se pouze svou závažností, figurovalo hanobení manželského lože (mimo-manželský poměr), cizoložství, znásilnění, duševní či fyzický incest, ale také sodomie nebo vzájemné „laskání“. Poroty mohly odsoudit jak homosexuální, tak nevěru, jak sňatek bez souhlasu rodičů, tak bestialitu. V občanském stejně jako v náboženském zákoníku se brala v úvahu obecná nezákonnost. „Proti-přirozené“ mělo nálepku obzvláštní ohavnosti. Bylo však vnímáno jen jako jedna z krajních forem „protizákonného“; i ono porušovalo ustanovení — ustanovení právě tak svatá jako ustanovení manželství, která byla zavedena, aby vládla v řádu věcí i na rovině bytosti. Zákazy směřující proti sexu byly v základě právní povahy. „Příroda“, jejíž podpory se dovolávaly, byla vlastně jen druhem práva. Hermafrodité byli dlouho zločinci nebo potomci zločinu, poněvadž jejich anatomické dispozice, samotné jejich bytí mělo zákon, který odděloval pohlaví a předepisoval jejich spojování.

V tomto systému, soustředěném na legitimní svazky, způsobila exploze diskursů, která nastala v 18. a 19. století, dvě změny. Nejprve centrifugální pohyb ve vztahu k heterosexuální monogamii. Pole praktik a slasti na ni pochopitelně nadále odkazuje jako na své vnitřní pravidlo. Ale mluví se o ní čím dál méně a v každém případě s rostoucí zdrženlivostí. Ustoupilo se od vyhledávání jejích tajemství; už se po ní nepožaduje, aby se dennodenně vyjadřovala. Legitimní pár se svou regulérní sexualitou má právo na víc soukromí. Začíná fungovat jako norma, možná přísnější, avšak mlčenlivější. Co je nyní naopak vyslýcháno, je sexualita dětí, bláznů a zločinců; slasti těch, jimž se nelíbí druhé pohlaví; denní snění, obseze, mikromanie a velké zběsilosti. Všechny tyto postavy, jimž byla dříve věnována jen nepatrná pozornost, teď vystoupí vpřed, aby se ujalý slova a učinily nesnadné příznání k tomu, čím jsou. Zjistě proto nejsou méně odsuzovány. Ale naslouchá se jim; a až bude znovu vyslýchána normální sexualita, pak právě prostřednictvím tohoto zpětného pohybu, vycházejícího z oněch periferií sexualit.

Takto se tedy z pole sexualit vyděluje specifická dimenze „protipřirozeného“. Oproti ostatním odsuzovaným formám (odsuzovaným stále méně), jako je cizoložství a znásilnění, zaujímá autonomní postavení: uzavření sňatku s blízkým příbuzným a praktikování sodomie, svedení jeptišky a pěstování sadismu, podvádění vlastní ženy a hanobení mrtvol se stávají podstatně jinými věcmi. Doména šestého příkázání se začíná rozkládat. I v občanském řádu se

rozpadá zmatečná kategorie „prostopášnosti“, která byla po více než století nejčastější příčinou administrativního omezování svobody. Z jejích trosk vzejdou na jedné straně přestupky proti zákonným pravidlům (anebo mravům) manželství a rodiny, na straně druhé útoky proti pravidelnosti přirozeného fungování (útoky, které byl ostatně zákon schopen trestat). Zde asi mimo jiné leží jedna z příčin oně tří století netuchající slávy Dona Juana. Zpoza velkého narušitele pravidel manželského svazku — znásilňovače žen, svůdce panen, hanobitele rodin a tupitele manželů a otců — vystupuje jiná postava: postava, na kterou, aniž by o to usilovala, dopadá stín sexuálního šílenství. Pod libertínem se skrývá zvrhlík. Bez zábran porušuje zákon, ale zároveň ho cosi jako zbloudilá příroda unáší pryč od vši přirozenosti; jeho smrt, to je okamžik, v němž nadpřirozený návrat víny a trestu zkrztí jeho únik do protipřirozena. Existence Dona Juana, jež se vynořila na společné hranici dvou velkých systémů pravidel, jimž se Západ snažil střídavě řídit sex — zákona manželského svazku a řádu touhy —, oba tyto systémy převrací. Nechme psychoanalytiku klást si otázku, byl-li to homosexuál, narcista nebo impotent.

Pomalu a dvojnásobně se přirozený zákon manželství a imanentní pravidla sexualit začínají zapisovat do dvou oddělených registrů. Ukazuje se svět perverzí, který je výsekem narušení zákonnosti či morálky, není však jeho prostou varietou. Zrodila se celá populace, která se, navzdory jisté pokrevní příbuznosti, odlišuje od někdejších libertínů. Od konce

18. století až po naše dny žijí ve vymezené tkáni společnosti, pronásledovaní (ne vždy) zákony, často (ne vždy) zavírání do vězení, možná nemocí, a přesto skandální, nebezpečné oběti, kořisti neznámého zla, které ale nese také neřesti, a někdy i deliktu. Příliš probuzené děti, předčasně aktivní dívky, obojáci chovanci, pochybné služebníctvo a vychovatelé, krutí nebo maniakální manželé, osamělí sběratelé, chodci v parcích s podivnými impulsy: kolují mezi disciplinárními komisemi, převýchovnými ústavami, trestaneckými koloniemi, soudními dvory a psychiatrickými odděleními; u lékařů nesou stigma pochybné pověsti, u soudců nemoci. Bezpečná rodina perverzních případů, která sousedí s delikventy a řadí se k bláznům. V průběhu jednoho století ponosou postupně nálepku „morálního šleinství“, „genitální neurozy“, „aberrace prokreačního smyslu“, „degenerace“, „duševní nevyváženosti“.

Co znamená objevení se všech těchto periferních sexualit? Je fakt, že se mohly objevit v plném světle, znamením toho, že se uvolnila pravidla? Anebo fakt, že poutají tolik pozornosti, dokazuje přísnější režim a pokus o to uválit na ně důslednou kontrolu? V terminologii represe to nelze vyjádřit jednoznačně. Jde o shovívavost, míní-li člověk to, že přísnost zákoníků vůči sexuálním deliktům značně oslabila a že spravedlnost je často převádí na otázky medicíny. Jde však o další lest přísnosti, máme-li na mysli všechny instance kontroly a mechanismy dohlížení, zavedené pedagogikou a terapií. Zasadování církve do manželské sexualitě a její odmítání „zpronevěry“ plazení

ztratilo možná během dvou staletí na naléhavosti. Avšak do požitků manželského páru vrhla násilím medicína: vynalezla celou organickou, funkční či psychogenní patologii, rodící se z „neúplných“ sexuálních praktik; důsledně utřídila všechny formy přírodních rozkoší a integrovala je s „vývojem“ a „kolísáním“ pudu; začala je řídit a spravovat.

Úroveň shovívavosti a míra represe však nejsou tak důležité; důležitá je forma vykonávané moci. Jde o to, aby byly při pojmenování celé této vegetativní změti disparátních sexualit, k němuž dochází jakoby proto, aby byla odstraněna, vyloučeny z roviny skutečnosti? Zdá se, že zákaz není funkcí moci, která se tu vykonává. A že moc postupovala ve čtyřech operacích, které se liší od prostého zákazu.

1. Vezmeme staré zákazy pokrevních svazků (při veškeré jejich početnosti a komplexnosti) nebo odsouzení cizoložství s jeho nevyhnutelnou frekventovaností; vezmeme na druhé straně nedávné rozvínutí kontroly, která se od 19. století zaměřila na sexualitu dětí a pronásleduje jejich „samotářské zvyky“. Je zřejmé, že ani zde nejde o mocenský mechanismus. Nejen proto, že zde jde o medicínu, tam o zákon, zde o výchovné působení, tam o trestní odpovědnost, nyní i proto, že se neuplatňuje stejná taktika. V obou případech jde zjevně o úlohu eliminace, která je stále odsouzena k nezdaru a nucena začínat znovu. Zákaz „incestu“ se ale ke svému cíli přibližuje asymptotickou redukcí toho, co odsuzuje; kontrola dětské sexualitě se k němu přibližuje současným rozptýlením moci a předmětu, na němž se vykonává. Její postup

charakterizuje nekončící dvojí růst. Pedagogové a lékaři bojovali s onanismem dětí téměř jako s epidemií, kterou je žádoucí potlačit. Ve skutečnosti šlo v celé této stoleté kampani, která mobilizovala dospělý svět kolem sexuality dětí, o to odebrat těmto subtilním radovánkám oporu, udělat z nich tajemství (jinými slovy přinutit je, aby se skryly a bylo možné je objevit), jít po jejich linii, sledovat je od přičin k účinkům, stopovat všechno, co je může navodit nebo třeba jen dovolit; všude, kde hrozí, že se projeví, se zavádějí dispoziční dohledu, nastrožují se pasti, které mají vynutit přiznání, ukládá se neúnavný nápravný diskurs; rodiče a vychovatele jsou povzbuzováni k bdělosti, zasévá se do nich podezření, že každé dítě je vinné, a strach, že se sami proviní, nebudou-li dostatečně podezřívaví; nesmějí před tímto přetvářajícím nebezpečím polevit ve své bdělosti; předepisuje se jim, jak se mají chovat, a je předefinována jejich výchovná činnost; v rodinném prostoru se zakotvuje celý medicínsko-sexuální režim. Tato dětská „neřest“ není ani tak nepřítel, jako spíš pomocník: lze ji snadno popsat jako zlo, které má být potlačeno; nutný neúspěch, přehnaný zápal pro zcela marný úkol vede k podezření, že se po ní žádá, aby spíš přetrvala, než aby navždy vymizela, aby se rozmnožovala za hranice viditelného i neviditelného. Moc postupuje s touto oporou dál, její vztahy a účinky se znásobují, zatímco její cíl se zvětšuje, dělí se a větví, proniká do skutečnosti neméně než ona. Zdánlivě jde o dispoziitiv zabráňování; ve skutečnosti se přímo kolem dítěte organizují *linie* neomezeného *průniku*.

2. Tento nový hon na periferní sexuality s sebou přináší *zачlenění perverzí a novou specifickaci indivi-
diu*. Sodomie někdejšího občanského či kanonického práva byla typem zakázaného činu: její původce byl subjektem pouze právního postihu. Homosexuál 19. století, to už je osobnost: má svoji minulost, anamnézu a dětství; charakter, způsob života; také ale morfoloii s indiskrétní anatomii, a možná i tajuplnou fyziologií. Nic z toho, čím ve své totalitě je, neuniká jeho sexualitě. Je v něm přítomna všude: skryvá se v každém jeho konání, neboť představuje jeho základní a neomezeně aktivní princip; je nestoudně vepsaná do jeho tváře i těla, neboť je tajemstvím, které se vždy prozradí. Spoluvytváří jeho podstatu, ne jako dědičný hřích, ale spíš jako jeho jedinečná přirozenost. Nezapomínejme, že psychologická, psychiatrická, medicínská kategorie homosexuality se konstruovala, když byla charakterizována — viz slavný Westphalův článek o „kontrárních sexuálních počitech“, který může platit jako darum jejího narozemní¹ — ne typem sexuálních vztahů, ale jistou kvalitou sexuální citlivosti, jistým způsobem převrácení maskulinního a femininního v sobě samém. Homosexualita se stala jednou z ikon sexuality, poté co praxe sodomie byla degradována na jistý druh vnitřní androgynie, jakýsi duševní hermafroditismus. Sodomita byl heretik, homosexuál je reprezentantem druhu. Tak se také vytvořily všechny druhy drobných perverzí, které psychiati 19. století entomologizovali a

¹ I. C. Westphal, *Archiv für Neurologie*, 1870.

pokřtíli neobyčejnými jmény: jsou tu Laseguovi exhibitionisté, Binetovi fetišisté, Krafft-Ebingovi zoofilové a zooerasté, Rohlederovi automonosexuálnísté; budou tu i mixoskopfilové, gynecomasti, presbyofilové, invertovaní sexoeštíti a dyspareunické ženy. Tato krásná jména herezí odkazují k přírodě, která se dostatečně zapomněla, aby se vymkla zákonu, ale přece ne natolik, aby nadále neprodukovala druhy, a to i tam, kde už nevádně žádny řád. Mechanika moci, která pronásleduje všechnu tuto rozmanitost, ji nechce pothácti, nýbrž jí chce propůjčit analytickou, viditelnou, trvalou realitu: vnucuje jí tělu, podouvá jí jeho konání, činí z ní princip třídění a pochopitelnosti, konstituje ji jako příčinu a přirozený řád neuspokojenosti. Vyloučení těchto tisíců aberantních sexualit? Ne, ale jejich specifikace a regionální upravení každé z nich. V jejich diseminaci jde o to rozprostít je v reálném světě a vtělit je do individua.

3. Aby tato forma moci mohla být vykonávána, musí být stále pozorná i zvidavě přítomná více než staré zákazy; předpokládá blízkost; pracuje metodou zkoušek a nepřetržitého pozorování; vyžaduje změnu diskursu prostřednictvím otázek, kterými vynáhá doznání, a prostřednictvím získávání důvěry, jímž rozšiřuje své výsledky. Implikuje fyzickou blízkost a hru intenzivních počítků. Rozvoj medicínských nástrojů k uchopení sexuální neobyčejnosti proto představuje zároveň účinek i nástroj. Sexuální výstřednosti, které naleznou aktivní uplatnění v těle a stanou se hlubinným charakterem jedince, závisejí na technologii zdravotní a nemoci. A opačně, jakmile se sexualita

stane medicínskou nebo medicínsky uchopitelnou věcí, tedy jako porucha, dysfunkce nebo symptom, je třeba ji přistihnout v nitru organismu, na povrchu kůže či mezi projevy chování. Moc, která si takto bere na starost sexualitu, si vytváří povinnost dotýkat se těla: laská je očima, posiluje v něm určité oblasti, elektrizuje povrchy, drammatizuje chvíle strádání. Objímá sexuální tělo. Jde nepochybně o růst efektivitu a rozšíření kontrolované oblasti. Ale také o senzualizaci moci a zisk slasti. To vyvolává dvojitý účinek: podnět je moci dán jejím samotným výkonem; odměnou dozrající kontrole a tím, co ji vede dál, je pocit vzrušení; intenzita doznání obnouvuje tazatelovu závědavost; odhalená slast proudí zpět vstříc moci, která ji obklopuje. Ale množství haléhavých otázek vede u toho, kdo musí odpovídat, k singularizaci zakoušených slasti: pohled je fixuje, pozornost je izoluje a oživuje. Moc funguje jako mechanismus výzvy; vynáší na světlo zvláštnosti, nad nimiž dohlíží, a přitahuje k nim pozornost. Slast se rozptyluje v moci, která ji pronásleduje; moc zakotvuje slast, kterou odhalila. Lékařské vyšetření, psychiatrický výzkum, pedagogické působení, rodinná kontrola mohou mít za obecný a zjevný cíl říci ne všem zbloudilým či neproduktivním sexualitám; ve skutečnosti fungují jako dvojitý podnět: slasti a moci. Slasti vykonávat moc, která se vyplývá, dohlíží, slídí, šátrá, hmatá, vynáší na světlo, a na druhé straně slasti, která se rozněcuje tím, že této moci uniká, utekla jí, oklamala ji či se před ní maskovala. Moci, která se nechá napadat pronásledovanou slastí, ale i moci, která se potvrzuje

tim, že se ukazuje, skandalizuje nebo klade odpor. Podmaňování a svádění, čelní srážky a vzájemné posilování: rodiče a děti, dospělý a dospívající, pedagog a žáci, lékař a pacienti, psychiatr se svým hysterikem a svými zvrhlky, ti všichni hrají od 19. století ustavitelné tuto hru. Tyto výzvy, tyto úniky, tyto cirkulární pobídky nevytvářely kolem sexualit a těl nepřekonatelné hranice, nýbrž *věčné spirály* moci a slasti.

4. Odtud ony *dispozitivní sexuálního nasycení* tak charakteristické pro sociální prostor a rituály 19. století. Často se říká, že moderní společnost se pokusila zúžit oblast sexualit na heterosexuální a pokud možno legitimní pár. Právě tak lze říci, že vynalezla, či přinejmenším pečlivě uspořádala a nechala rozbujet, skupiny různorodých prvků a cirkulární sexualit: tedy distribuce hierarchizovaných nebo protilehlých bodů moci, „sledovaných“ slasti — to jest zároveň toužených i stíhaných; distribuce rozčleněných sexualit, které jsou tolerovány či povzbuzovány; distribuce blízkostí, které se vydávají za procedury dohlížení a které fungují jako mechanismy posílení účinku; distribuce indukčních setkání. Tak tomu je v případě rodiny, či spíš domácnosti s rodiči, dětmi a v některých případech se služebníctvem. Je rodina 19. století monogamní a manželskou buňkou? Možná, do jisté míry. Je však i síť slasti—moci tvořenou množstvím bodů, jejichž vztahy se mohou transformovat. Separace dospělých a dětí, polarita mezi pokojem rodičů a dětí (která se stává kanonizovanou v průběhu století, kdy se začaly budovat dělnické ubytovny), relativní segregace chlapců a dívek, striktní příkazy týkající se

péče o kojence (mateřské kojení, hygiena), probuzení pozornosti věnované dětské sexualitě, předpokládanému nebezpečí masturbace, význam přikládány puberty, metody dohlížení doporučované rodičům, návod, tajemství a strach, oceňovaná i obávaná přítomnost služebníctva, to vše činí z rodiny, i když redukované na její nejméně rozměry, komplexní síť nasycenou různorodými, fragmentárními a nestabilními sexualitami. Jejich redukování na manželský vztah, i kdyby se zde vztahovaly, ve formě zakázané touhy, jen na děti, nemůže vysvětlovat tento dispozitiv, který ve vztahu k oněm sexualitám není ani tak principem zabraňování, jako spíš mechanismem podněcování a multiplikace. Školské či psychiatrické instituce se svou početnou populací, svou hierarchii, svým prostorovým uspořádáním, svým systémem dozoru tvoří vedle rodiny další způsob distribuce hry moci a slasti. Ale i ony konstruuji oblasti vysoké sexuální nasycenosti s privilegovanými prostory či rituály, jako je třída, ložnice, vizita nebo konzultace. V nich jsou pojmenovávány a zaváděny formy nemanželské, neheterosexuální, nemonogamní sexualit.

„Buržoazní“ společnost 19. století, a bezpochyby i ta dnešní, je společností pronikavé a roztržité perverze. A to nikoli v podobě pokrytectví, neboť nic není zjevnější a výmluvnější, nic není jasněji zachyceno v diskurzech a institucích. Nikoli proto, že když chtěla postavit sexualitě příliš přísné a všeobecné překážky, napomohla naopak rozmnožení perverzí a rozsáhlé patologii pohlavního instinktu. Jde spíš o typ moci, který nechává fungovat nad tělem a sexualitou. Přísně

vzato nemá tato moc ani formu zákona, ani účinky zákazu. Postupuje naopak skrze redukování singulárních sexualit. Nestanovila hranice sexuality; rozšířila její rozmanité formy tím, že je pronásledovala podél linií neomezeného průniku. Nevylučuje je, začleňuje je do těla jako způsoby specifické individuality. Nepokoší se před nimi uhybat; přitahuje její varianty spirálami, v nichž se slast a moc vzájemně posilují; nestaví překážky, ale zřizuje místa maximálního nasycení. Produkuje a fixuje sexuální rozmanitost. Moderní společnost je perverzní, avšak nikoli navzdory svému puritanismu nebo v protikladu ke svému pokryectví; je perverzní reálně a přímo.

Reálně. Rozmanité sexuality — ty, které se objevují s věkem (sexualita kojence nebo dítěte), ty, které se fixují v zaměření nebo praktikách (sexualita invertovaného, gerontofila, fetišisty...), ty, které různým způsobem obsazují vztahy (sexualita vztahu lékař-pacient, pedagog-žák, psychiatri-blázen), ty, které obývají prostory (sexualita domova, školy, vězení) — tvoří koreláty s konkrétními procedurami moci. Není nutné si představovat, že všechny tyto věci, až dosud tolerované, upoutaly pozornost a nabyly pejorativního hodnocení, jakmile bylo třeba propůjčit jednému jedinému typu sexuality, schopnému reprodukovat pracovní sílu a formu rodiny, regulativní roli. Tyto polymorfní formy chování byly skutečně extrahovány z lidských těl a z jejich slasti; či přesněji, byly v nich upevněny; byly pojmenovány, vyvedeny na světlo, izolovány, posíleny a vtěleny v množství dispozitivů moci. Nárůst perverzí není tématem mora-

listy posedlého úzkoprým duchem viktoriánů. Je to reálný produkt interference jednoho typu moci s těly a jejich slastmi. Možná že západ nebyl schopen vynalézt nové slasti a jistě neobjevil neznámé neřešit. Vymezil ale nová pravidla pro hru moci a slasti: v této hře se rýsuje nehybná tvář perverzí.

Přímo. Tato implantace mnoha různých perverzí není výsměchem sexuality, která se mstí moci, jež jí uložila přelhaně reprisivní zákony. Nejde ani o paradoxní formy slasti, obracející se zpět k moci, aby ji obsadily formou „slasti z podlehnutí“. Implantace perverzí je účinek-nástroj: právě izolací, posílením účinku a konsolidací periferních sexualit se totiž vztahy sexu a slasti rozvíjejí, multiplikují, vyměňují si tělo a pronikají do chování. A s tímto rozvinutím různých forem moci se upevňují diseminované sexuality, svázané s věkem, místem, zaměřením, typem praktik. Dochází k rozmnožení sexualit prostřednictvím rozšíření moci, k nadhodnocení moci, již každá z těchto regionálních sexualit poskytuje prostor pro intervenci: toto střetnutí, jež je zejména od 19. století zajišťováno a přenášeno nesčetnými ekonomickými zisky, které se díky zprostředkování zajištěnému medicínou, psychiatrií, prostitutí, pornografií dále napojily jak na analytickou redukci slasti, tak i na nadhodnocení moci, jež je kontroluje. Slast a moc se neanulují, neobracují se jedna proti druhé; následují jedna druhou, přesahují se a obnovují se navzájem. Prolínají se podle komplexních a pozitivních mechanismů povzbuzování a podněcování.

Je tedy nepochybně třeba opustit hypotézu, že moderní industriální společností zahájily věk zostřeného útlaku sexualit. Nejenže jsme svědky viditelné exploze heretických sexualit. Ale především — a to je důležité — dispozitiv, který se výrazně odlišuje od zákona, ačkoli se lokálně opírá o procedury zákazu, zajišťuje skrze síť na sebe navazujících mechanismů rozmnožení specifických slastí a multiplikaci rozmanitých sexualit. Zdá se, že žádná společnost nebyla tak stydlivá, že instance moci nikdy nevěnovaly větší péči předstírání nevědomosti o tom, co zakazují, jako kdyby s tím nechtěly mít nic společného. Je to přesně naopak, než jak se to jeví, přinejmenším při obecném načrtnutí situace: nikdy tu nebylo tolik center moci; nikdy tu nebylo tolik zjevné a výřečné pozornosti; nikdy tu nebylo tolik kontaktů a cirkulárních vazeb; nikdy tu nebylo tolik ohnisek, z nichž se šíří, aby se dál diseminovala, intenzita slastí a umíněnost moci.

III.

SCIENTIA SEXUALIS

Předpokládám, že v obou prvních bodech se mnou budete souhlasit: lze, myslím, přijmout tezi, že dnes třísetletý diskurs o sexu se stal spíš rozmanitějším než vzácnějším a že, přinesl-li s sebou zákazy a omezení, zajistil podstatnějším způsobem upevnění a implanci celé rozmanitosti sexuality. Nicméně se zdá, že ve skutečnosti to vše hrálo jen obrannou roli. Když o něm tolik mluvíme a odhalujeme jej jako redukovaný, rozčleněný a určený přesně tam, kam jsme jej umístili, pokoušíme se sex vlastně jen maskovat: diskurs-clona, rozptýlení-vyhýbání se. Přinejmenším až po Freuda nepřestal diskurs o sexualitě (vědecký a teoretický diskurs) zakrývat to, o čem mluvil. Všechny věci, které byly vysloveny, úzkostlivá opatření i podrobné analýzy; lze brát jako procedury určené k uhýbání před nesnesitelnou, příliš ohrožující pravdou sexu. A již sám fakt, že se předstíralo, že se o něm mluví z čistého a neutrálního hlediska vědy, je významný sám o sobě. Byla to vsutku věda stvořená k uhýbání, protože kvůli neschopnosti či neochotě mluvit o sexu jako takovém se odvolávala hlavně na jeho aberace, perverze, výjimečné bizarnosti, patologické anulace, chorobné výstřelky. Byla to rovněž věda

hyrostrně podřízená imperativu morálky, jejíž rozdělení opakovala v podobě medicínských norem. Pod zámkou říkat pravdu vyvolávala všude strach; sebe-menším výkyvům sexuality přisuzovala celé imaginární dynasie špatností, které se přenášely z generace na generaci. Potvrdila celospolečenskou nebezpečnost skrytých zlozvyků a nejosamělejších drob-ných mánií; a na konec těchto neobvyklých potěšení nepostavila nic menšího než smrt: smrt jednotlivců, smrt generací, smrt druhu.

Tak byla tato věda spjata s všudypřítomnou a indiskrétní lékařskou praxí, ochotnou dát veřejně průchod svému znechucení, pohotovou přispěchat na pomoc zákonu a mínění, spíš servilní vůči pořádkové moci než poslušnou požadavků pravdy. V lepších případech bezděčně naivní, častěji však vědomě prohaná, v komplotu s tím, co odmítá, povýšená i lichotivá, zavedla onen nemrav chorobnosti, charakteristický pro konec 19. století: lékaři jako Garnier, Pouillet, Lardouette byli ve Francii jeho neslavnými písmáky a Rollinat pěvcem. Ale mimo tyto podezřelé radovánky vyžadovala tato věda i jiné pravomoci; zaujímalas roli nejvyšší instance příkazů hygieny: nově mobilizovala staré obavy z venerické nákazy tématy asepsy a velké evolucionistické mýty novými institucemi veřejného zdraví; hodlala zajistit fyzickou zdatnost a morální čistotu společenského těla; slibovala, že odstraní nositele méněcennosti, degenerace, celou zvrhlou populaci. Ve jménu biologické a historické naléhavosti proto ospravedlňovala hrozící státní rasismus. Zakládala její v „pravdě“.

Srovnáváme-li tyto diskursy o lidské sexualitě s tehdejší fyziologií živočišné a rostlinné reprodukce, překvapí nás jejich nesourodost. Jejich slabá udržitelnost z hlediska elementární racionality, necháme-li stranou hledisko vědeckosti, je výrazuje z dějin poznání. Tvoří podivně zmatenou oblast. Po celé 19. století jako by se sexualita zapisovala do dvou velmi odlišných registrů vědění: jednak do registru reprodukční biologie, která se průběžně vyvíjela podle obecných pravidel vědy, jednak do registru sexuální medicíny, řídicí se zcela jinými pravidly formování. Mezi jedním a druhým neprobíhala žádná reálná výměna, ani nedocházelo k žádné reciproční strukturaci; biologie reprodukce vůbec hrála ve vztahu k sexuální medicíně jen roli vzdálené a velmi fiktivní záruky: byla obecnou jistotou, která zakrývala morální překážky, ekonomická a politická rozhodnutí a tradiční obavy přepísavala do slovníku vědecké shody. Všechno probíhalo tak, jako by se proti racionální formě diskursu o lidské sexualitě, jeho korelátům a účinkům stavěl zásadní odpor. Tuto nevyváženost lze patrně považovat za znak toho, že u tohoto druhu diskursu nejde o to mluvit pravdu, nýbrž pouze o to bránit její produkci. Za rozdílem mezi fyziologií reprodukce a sexuální medicínou je třeba vidět něco jiného a víc než jen nerovnoměrný vědecký pokrok či různou úroveň ve formách racionality; ta první vyšla z oné nesmírné vůle k vědění, která podpořila instituci vědeckého diskursu na západě, ta druhá vyšla ze zatvrzelé vůle k nevědění.

Jedno nelze popřít: vědecký diskurs o sexu, který se rozvinul v 19. století, byl prostoupen jak odvěkou

pověřivostí, tak systematickou slepotou; je tu jednak odmítnutí vidět a rozumět, ale — a to je bezpochyby zásadní bod — i odmítnutí, které se vztahuje dokonce na to, čemu tento diskurs dovoluje, aby se zjevovalo, nebo na to, u čeho se panovačně domáhá, aby bylo formulováno. Neboť falešné poznání může existovat jen na základě fundamentálního vztahu k pravdě. Uhýbání před ní, uzavírání přístupu k ní, její maskování: to jsou lokální taktiky, které jako v dvojexpozici či jako poslední příležitost vyhnout se jí dodávají esenciálnímu požadavku vědní paradoxní formu. Nechtít poznávat je vlastně jen peripetie vůle k pravdě. Charcotova Salpêtrière tu může sloužit jako příklad: byl to nesmírný aparát na pozorování spolu se zkoušením, dotazováním, se svými zkušenostmi, ale byla to také mašinerie podněcování se svými veřejnými demonstracemi, s divadlem rituálních krizí pečlivě připravených éterem či amylnitrem, s hrou dialogů, palpací, vkládání rukou a póz, jimiž lékaři gestem nebo slovem něco vykouzli či začarují, s osobní hierarchií, která číhá, organizuje, provokuje, dělá si poznámky, referuje a shromažďuje nesmírnou pyramidu pozorování a chorobopisů. Avšak právě na základě této permanentní pobídky k diskursu a k pravdě vstupuji do hry mechanismy vlastní falešnému poznání: Charcotovo gesto, přerušující veřejnou konzultaci, když otázka „toho“ začíná být příliš zřetelná, nebo časější vynechávka v chorobopise týkající se toho, co k faktu sexu řekl a ukázali nemocní, ale i co bylo viděno, vyprovokováno, vymámeno z nich lékaři samotnými a co při veřejných předváděních téměř zcela

chybí.¹ Důležité v této historii není to, že se zakrývají oči a zacpávají uši, či to, že se klame; především se totiž okolo sexu a vzhledem k sexu konstruuje nesmírný aparát produkování pravdy, ačkoli i proto, aby ji na poslední chvíli maskoval. Důležité je, že sex už není jen záležitostí pocitu a slasti, zákona nebo zázkazu, ale také pravdy a nepravdy — že pravda o sexu se stala podstatnou věcí, užitečnou nebo nebezpečnou, vzácnou nebo strážlivou — zkrátka že sexualita se konstruovala jako věc pravdy. Je tedy třeba určit nikoli práh nové racionality, jejíž objev Freud (či někdo jiný) naznačil, nýbrž progresivní formování (a také transformování) této hry „pravdy a sexu“, kterou nám 19. století odkázalo a u níž nic nedokazuje, že jsme ji změnili nebo se od ní osvobodili. Falešné poznání, neochoť dávat něco najevo, uhýbání jsou možné a dosahují svých účinků jen na základě onoho podivného podniku: vyslovit pravdu sexu. Podniku, jenž nepochází z 19. století, i když mu tehdejší projekt

¹ Srov. například Bourneville, *Iconographie de la Salpêtrière*, s. 100n. Nевydané dokumenty o Charcotových poznámkách, které lze dosud nalézt v Salpêtrière, jsou v tomto bodě ještě významnější než publikované texty. Manipulace pobízení a vyloučení tu lze číst zcela zjevně. Rukopisná poznámka podává svědectví o seanci z 25. listopadu 1877. Demonstrovány subjekt prezentuje hysterickou kontrakturu. Charcot přerušil krizí tím, že položí nejprve ruce, pak špičku ukazováčka na vaječnický. Potom ukazovátko oddáří a krize uychlená inhalací amylnitru pokračuje. Nemocná se dožaduje ukazováčka—pohlaví slovy, která nepřipouští žádný metaforický výklad: „G., jejíž blouznění pokračovalo, byla odvedena.“

„vědy“ propůjčili jedinečnou podobu. Je podkladem všech aberantních, naimních a úskočných diskursů, k nimž vědění o sexu, jak se zdá, na dlouhou dobu zabloudilo.

● Existují dva historicky významné postupy produkování pravdy o sexu.

Na jedné straně tu máme společnost — a její ch ne-málo: Čína, Japonsko, Řím, arabsko-muslimské společnosti — které jsou obdařeny *ars erotica*. V umění erotiky je pravda extrahována ze slasti samotné, chápané jako praxe a přijímané jako zkušenost: slast není myšlena ve vztahu k absolutnímu zákonu dovoleného a zakázaného, v odkazu na kritérium užitečnosti, ale nejprve a především ve vztahu k sobě samé; má být poznávána jako slast, tedy ve své intenzitě, své specifické kvalitě, svém trvání, svých ohlasech v těle a v duši. Přesněji: toto vědění musí být postupně provedeno do samotné sexuální praxe, aby tu působilo zevnitř a znásobilo jeho účinky. Konstituuje se tedy vědění, jež má zůstat tajné ne pro podezření z hanby, která poznamenává svého nositele, nýbrž kvůli nutnosti udržovat co největší odstup, poněvadž podle tradice ztrácí vulgarizací účinnost i svou pravou podstatu. Proto je základem vztah k učitel, držitel tajemství: on jediný je může předat esoterickým způsobem a ve smyslu iniciace, při níž je se svým věděním a nekompromisní přísnoostí průvodcem na žákově cestě. Účinky tohoto vznešeného umění, jejichž štedrost překonává pochybnosti o moudrosti návodi, mají

proměnit osobnost toho, na něhož připadla jeho privilegia: naprostá vláda nad tělem, jedinečné rozkoše, zapomenutí na čas a jiná omezení, elixír dlouhověkosti, vyhoštění smrti a všech jejích hrozeb.

Naše civilizace, alespoň na první pohled, nemá *ars erotica*. Zato nepochybně jako jediná praktikuje *scientia sexualis*. Či spíš vyvinula během staletí pro vyslovení pravdy sexu postupy, které se ve své podstatě řadí do formy moci-vědění, stojící v přísném protikladu k umění iniciace a vznešenému tajemství: jde o doznání.

Přinejmenším od středověku zavedly západní společnosti doznání jako jeden z hlavních rituálů, od nichž se očekává produkce pravdy: nařízení lateránského koncilu pro svátost pokání z roku 1215, vývoj zpovědních technik z těchto nařízení vycházejících, ústup od obžalovacích procedur v trestním právu, zřízení zkoušek viny (slib, souboj, boží soud) a vývoj metod vyšetřování a výsledku se stále větším podílem královské administrace v pronásledování porušení zákona na úkor soukromých vypořádání, což spolu se zavedením Inkvizičních tribunálů přispělo k tomu, že doznání získalo ústřední roli v řádu občanské i náboženské moci. Vývoj slova „doznání“ a jemu připisované právní funkce jsou samy o sobě charakteristické: od „doznání“, záruky statutu, identity a hodnoty, přiznávání určitému jedinci druhým, se přešlo k „doznání“, uznání vlastních činů a myšlenek. Totožnost jedince se dlouho ověřovala odkazem na druhé a prokázáním jeho vazby k druhým (rodina, vazalství, institut ochrany); až později se ověřovala

diskursem pravdy, kterou byl jedinec schopen či povinen zastávat vzhledem k sobě samému. Moc vepsala doznání k pravdě do základu procedur individualuce.

V každém případě se doznání, vedle důkazních rituálů, vedle záruk poskytovaných tradiční autoritou, vedle svědeckv (ale i vědeckv) postupů pozorování a demonstrace), stalo na západě jednou z nejvýše hodnocených technik produkce pravdy. Od té doby jsme se stali jedinečně se doznávající společností. Účinky doznání pronikají daleko: do spravedlnosti, do medicíny, do pedagogiky, do rodinných vztahů, do mlstnostných poměrů, do řádu všedního dne i do těch nejslavnostnějších rituálů. Doznávají se zločiny, vyznáváme se z hříchů, doznávají se myšlenky a přání, přiznává se minulost a sny, přiznává se dětství; přiznává se nemoc, přiznává se bída; s co největší přesností se říká to, co se říká nejhůř. Doznává se veřejně; doznává se soukromě, rodičům, vychovatelům, lékařům, tomu, koho milujeme; a v radosti a bolesti sobě samému to, co nelze přiznat nikomu jinému a na základě čeho se píšou knihy. Doznáváme se — nebo jsme nuceni k doznání. Když není doznání spontánní nebo uložené nějakým vnitřním příkazem, tak se vy-máhá: vyžene se z duše nebo se dobyde z těla. Od středověku se k němu druzí jako stín mučení, aby její podpořilo, pokud by zaostávalo: temní blíženci.² Ta nejbezbrannější něha potřebuje doznání stejně jako

²Řecké právo zdvojovalo mučení a doznání, přinejmenším v případě otroků. Římské právo tuto praxi rozšířilo.

ta nejkravější moc. Na západě se člověk stal živočichem, který se doznává.

Z toho vzešla bezpochyby i proměna v literatuře: přechod od rozkoše vyprávět a naslouchat, soustředující se na hrdinská či zázračná líčení „zkoušek“ odvahy nebo svatosti, k literatuře podřízené nekončící úloze vynášet z hloubi sebe sama mezi slovy pravdu, kterou sama forma doznání představuje jako nedostupnou. Odtud také jiný způsob filosofování: hledání fundamentálního vztahu k pravdivému nejen v sobě samém — v nějakém zapomenutém vědění nebo v nějakém prvotním rysu —, nýbrž ve zkoumání sebe sama, které přes značný počet prchavých dojmů poskytuje základní jistoty vědomí. Povinnost doznání je na nás nyní svalována z mnoha různých stran, je napřistě tak hluboce inkorporována do našich těl, že ji už nevnímáme jako účinek nutkavé moci, naopak se nám zdá, že pravda, to nejtajnější v nás, si jen „žádá“ vyjít na světlo, a nevychází-li, pak proto, že ji zadřžuje nějaké nutkání, že je zatěžkána násilným moci, že konečně může být vyjádřena jen za cenu jakéhosi osvobození. Doznání činní pravdomluvným, moc umlčuje; pravda nespadá do řádu moci, nýbrž žije v prvotním přibuzenství se svobodou. Tolik filosofická anatémata: „politická historie pravdy“ by měla být obrácena a měla by ukázat, že pravda není svobodná od přirozenosti, ani služebná omylu, nýbrž že její produkce je zcela prostoupena vztahy moci. Doznání je toho příkladem.

Člověk musí být sám lapen touto vnitřní lstí doznání, může-li přičítat cenzuře, zákazu mluvit či mys-

let, fundamentální roli. Musí mít úplně převrácenou představu moci, může-li věřit, že všechny ty hlasy, které v naší civilizaci už tak dlouho kontrolují strašlivý příkaz říkat, co jsme, co děláme, co si pamatujeme a na co si nepamatujeme, co skrýváme, co se skrývá, na co nemyslíme a co si myslíme, že si nemyslíme, k nám promlouvají o svobodě. Nesmírné dílo, jemuž západ vystavil generace, aby produkovaly — zatímco jiné formy práce zajišťovaly akumulaci kapitálu — podrobení lidí. Chci říci jejich konstituování jako „subjektů“ v obojím smyslu slova. Představme si, jak vyšinutý se na počátku 13. století musel jevit příkaz daný všem křesťanům, že jsou povinni si jednou do roka kleknout na kolena a přiznat každou svou chybu a na žádou přitom nezapomenout. A vzpomněme si na neznámého partyzána, který se o sedm století později hluboko v horách připojit k srbskému hnutí odporu a kterého velitelé vyzvali, aby sepsal svůj život: když jim pak přinesl pár ubohých, ve tmě načmáraných lístků, řekli, aniž se na ně podívali, jen: „Teď znova, a pravdu.“ Pověstná omezení řeči, kterým se propůjčuje tolik váhy, by měla vést k tomu, aby se zapomnělo na tisíciletý útlak doznání?

Avšak sex je privilegovanou látkou zpovědi od křesťanského pokání až dodnes. Prý proto, že je tím, co každý skrývá. Co kdyby naopak byl tím, co každý přiznáním způsobem přiznává? Co kdyby povinnost skrývat jej byla jen jiným aspektem povinnosti jej přiznávat (zatajovat jej co nejlépe a nepečlivěji, aby přiznání bylo o to důležitější, aby vyžadovalo co nejpršírnější rituál a slibovalo co nejrozhodnější účinky)? Co

kdyby v naší společnosti, nyní už v rozměru několika století, byl sex tím, co je umísťeno do neočcha- bujícího režimu doznávání? Uvedení sexu, o němž se mluví co nejlhostiěji, do diskursu a diseminace a zesílení sexuální různorodosti jsou patrně dva prvky téhož dispozitivu, které se spolu kombinují díky ústřednímu prvku doznání, jež nutí pravdivě vypovídat o sexuálních zvláštnostech, jakkoli mohou být extrémní. V Řecku se na sebe pravda a sexualita vázaly v pedagogice, v přenášení vzácného vědění z těla na tělo; sex sloužil jako podklad pro iniciaci do poznání. U nás se pravda a sexualita spolu vážou v doznání, povinném a vyčerpávajícím výtchu tajemství jedince. Podkladem sexu a jeho manifestací je však v tomto případě pravda.

Neboť doznání je rituálem diskursu, v němž je subjekt, který mluví, rovněž subjektem výpovědi: je to také rituál, který se plně odvíjí ve vztahu k moci, neboť člověk se nepřiznává bez, alespoň virtuální, přítomnosti partnera, jenž není prostým účastníkem hovoru, nýbrž instancí, která vyžaduje doznání, ukládá je, oceňuje je a zasazuje se o odsouzení, potrestání, prominutí, útěchu či usmíření; rituál, v němž se pravda ověřuje překážkou a body odporu, které musela odstranit, aby se mohla formulovat; konečně je to rituál, v němž již samo vyslovení produkuje nezávisle na svých vnějších důsledcích u toho, kdo je vyjadřuje, niernou proměnu: vrací nevinost, vykupuje, očisťuje, zbavuje chyb, osvobozuje, je příslibem spásy. Pravda sexu byla, alespoň v tom podstatném, zachycena v průběhu staletí v této diskursivní formě, a

nikoli ve formě učení (sexuální výchova se omezila na principy rozmnožování a pravidla zdrženlivosti), nikoli ve formě iniciace (ta zůstává v podstatě němou praktikou, kde se akt prvotní zkušenosti či deflorace stává jen směšným nebo násilným). Jak je vidět, tato forma je velmi vzdálená formě převládající v „umění erotiky“. Díky struktuře moci, která je mu imanentní, nemůže diskurs doznání přicházet shora jako v *ars erotica* a ze svrchované vůle mistra. Nybřiz přichází zdola jako vyžádaná, povinná promluva, která pod vlivem naléhavého nátlaku prolomí pečet zatajování či zapomnění. Tajemství, které se tu předpokládá, není spjato s vysokou hodnotou toho, co se má sdělit malému počtu vyvolených, ale stemnou důvěrností a obecnou nízkostí. Jeho pravda není garantována ani výsostnou autoritou vznešeného učitele, ani tradicí, kterou přenáší, nybřiz poutem, bytostnou příslušností toho, kdo mluví, k tomu, o čem mluví, v diskursu. Naopak, instance ovládnutí není na straně toho, kdo mluví (neboť právě on je nucen), nybřiz na straně toho, kdo naslouchá a mlčí; ne u toho, kdo ví a dává odpověď, ale u toho, kdo klade otázky a u něhož se nepředpokládá, že něco ví. A konečně, tento diskurs pravdy neúčinkuje na toho, kdo jej přijímá, nybřiz na toho, z koho byl vydobyt. S těmito příznávnými pravdami jsme se ocitli velmi daleko od učených iniciací do rozkoše s jejich technikou a mystikou. Patříme naopak do společnosti, která obtížné vědění o sexu nepodřídila přenosu tajemství, ale pomalému postupu svěťování.

• Doznání bylo a dodnes zůstává obecnou maticí, která řídí produkci pravdivého diskursu o sexu. Značně se však proměnilo. Dlouho bylo pevně zasaženo v praxi pokání. Ovšem počínaje protestantismem, protireformací, pedagogikou 18. století a medicínou 19. století ztratilo postupně své rituální a výlučné místo; rozplyňlo se; bylo zužikováno v celé sérii vztahů: dět a rodičů, žáků a pedagogů, nemocných a psychiatrů, delikventů a expertů. Motivace a účinky, které se od něho očekávají, se začaly různit stejně jako formy, kterých nabývá — to znamená: dotazníky, konzultace, autobiografická vyprávění, korespondence; jsou shromažďovány, přepisovány, zakládány do spisů, publikovány a komentovány. Ale hlavně se přiznání otvírá dalším oblastem, nebo alespoň novým technikám průzkumu. Nejde již jen o to, aby člověk řekl, čeho se dopustil — pohlavní akt — a jak nybřiz o to obnovit v doznání a okolo něho myšlenky, které tento akt zdvojují; obseze, které ho provázejí; obrazy, přání, modulace a kvalitu slasti, která je v něm obsažena. Nepochybně poprvé se nějaká společnost snížila k tomu, že vyžaduje, aby se jí někdo svěťoval se svými osobními radostmi, a že mu naslouchá.

Tedy diseminace procedur doznání, rozmanitá lokalizace jejich donucování a rozšíření jejich oblasti: postupně se konstituje velký archiv sexuálních rozkoší. Dlouhou dobu se tento archiv začínal postupně ztrácet ihned poté, co se ustavil. Mizel beze stop (jak tomu chtěla křesťanská zpověď), až dokud mu

medicína, psychiatrie, ale i pedagogika nezačaly dávat trvanlivou podobu: Campe, Salzmann, později hlavně Kaan, Krafft-Ebing, Tardieu, Molle, Hävelock Ellis pečlivě posbírali všechnu tu ubohou lyriku sexuální rozmanitosti. Západní společnosti tak začaly vést nekonečný registr svých slasti. Založily si pro ně herbář, zavedly jejich klasifikaci a běžné denní potůze definovaly jako výstřednosti či důvody k pohoršení. Byl to důležitý okamžik: je snadné se smát psychiatrům 19. století, kteří se důrazně omlouvají za hrůzy, jimž musejí dát slovo, když říká „arentáry na mravy“ či „aberace prokreačního smyslu“. Spíš bych ale vzdal čest jejich uměření: měli smysl pro událost. Byla to chvíle, kdy ty nejejdnečnější slasti byly povolány k tomu, aby o sobě vedly diskurs pravdy, který se měl artikulovat už ne podle toho, co vypadá o hříchů a o spasení, o smrti a o věčnosti, nýbrž podle toho, co říká o těle a o životě — podle diskursu vědy. To už byl důvod, aby se člověku roztrásl hlas; konstituovala se tu nepravděpodobná věc: věda–doznání, věda, která se opírala o rituály doznání a jejich obsahy, věda, která předpokládala rozmanité a všudypřítomné vymáhání a která si stanočila za předmět nepřiznatelné–přiznané. Bylo to jisté skandální a každopádně to vyvolalo odpor ze strany vědeckého diskursu, v devatenáctém století tak vysoce institucionálního, který musel převzít celý ten diskurs spodiny. Byl to ale i teoretický a metodologický paradox: dlouhé diskuse o možnosti konstituovat vědu o subjektu, o plannosti introspekce, evidenci žité zkušenosti či přítomnosti já ve vědomí

jsou bezpochyby odpovědi na problém, který byl součástí fungování diskursu pravdy v naší společnosti a který zní: lze produkci pravdy artikulovat podle starého právně–náboženského modelu doznání a vynucování důvěrného svěřování se podle pravidel vědeckého diskursu? Nechme ty, kdo tomu věří, ať tvrdí, že pravda sexu byla v 19. století elidována přísňěji než kdy jindy obávaným mechanismem uzavření přístupu a centrálním deficitem diskursu. Vůbec tu však nebyl deficit, spíš přebytek, zdvojení, příliš mnoho diskursů spíš než jejich nedostatek: v každém případě tu šlo o interferenci mezi dvěma modalitami produkce pravdy: mezi procedurami doznání a vědeckým jazykem.

Namisto vypočítávání omylů, naivit, moralismů, které v 19. století zalidňovaly diskurs o sexualitě, bude lepší připomenout postupy, jimiž tato vůle k vědění, týkající se sexuality, která charakterizuje moderní západ, přiměla fungovat rituály doznání podle schémat vědeckých pravidel: jak se podařilo konstituovat toto nesmírné, tradiční vymáhání sexuálního doznání ve vědecké podobě?

1. *Klinickou kodifikací „podněcování k mluvení“:* kombinace zpravědi a vyšetření, vyprávění o sobě sámém a postupného rozvinutí celku znaků a dešifrovatelných symptomů; výsledch, člené dotazy, hypnóza spojená s vyvoláváním vzpomínek, volné asociace: to jsou prostředky vepsání procedury doznání do pole vědecky přijatelných pozorování.

2. *Postulátem všeobecné a všeprostrupující kauzality:* povinnost říci vše, moc platí se na cokoli nalézá oprávnění v principu, podle něhož je sexualita obdařena silou nevyčerpateľné a polymorfní kauzality. Předpokládá se, že sebenepatrnější událost v sexuálním chování — zvláštní příhoda nebo úchylka, deficit anebo exces — může vést k nejrozmanitějším celoživotním následkům; neexistuje patrně choroba či fyzická porucha, u níž by 19. století alespoň zčásti neuvažovalo o sexuální etiologii. Od zlozvyků dětí k tuberkulóze dospělých, apoplexií starců, nervovým nemoceem a rasové degeneraci spřádala medicína síť sexuální kauzality. Může nám sice připadat fantastická. Ovšem princip sexu jako „příčiny všeho a čehokoli“ je teoretickým protějšíkem technického požadavku přímět v praxi vědeckého typu k fungování procedury doznání, které měly být zároveň totální, podrobné a konstantní. Neomezená nebezpečí, která s sebou sex přináší, ospravedlňují vyčerpávající charakter inkvizice, již byl podroben.

3. *Princípem latence, která je sexualitě vlastní:* je-li třeba pravdu sexu dobývat technikou doznání, není to prostě proto, že je těžké ji vyslovit nebo že je zasažena zákazy plynoucími ze slušnosti, nýbrž proto, že funkce sexu je temná; protože jeho přirozeností je unikát a jeho energie se tak jako jeho mechanismy vytrácí; protože jeho kauzalita je zčásti utajená. Při integrování doznání do projektu vědeckého diskursu je 19. století nově definovalo; už nemělo být zadrženo jen na to, co by subjekt rád skryl, ale na to, co je

i jemu skryté a co může vyjít na světlo jen postupně, prostřednictvím práce doznání, na niž se svým způsobem podléjí jak dotazující se, tak dotazovaný. Princip latence, která je sexualitě vlastní, umožňuje skloubit vědeckou praxi a povinnost nesnadného doznání. Je třeba je dobývat, a to silou, poněvadž je tu „něco“, co se skrývá.

4. *Metadou interpretace:* přiznávat se není třeba, jen proto, že ten, jemuž se přiznává, má moc promíjet, utěšovat a řídit. Je to proto, že produkování pravdy musí projít tímto vztahem, má-li mít vědeckou platnost. Pravda totiž nesídlí v samotném subjektu, který ji svým doznáním vynese na světlo hotovou. Konstituuje se v rámci duplicity: u toho, kdo mluví, je přítomna, ale je sama o sobě neúplná a slepá pro toho, kdo se přiznává, může se završit až u toho, kdo ji přijímá. Pravda této temné pravdy mluví teprve k němu: musí zdvojití odhalení, učiněné doznáním, dešifrováním toho, co říká. Naslouchající není pouze páнем promíjení, soudcem, jenž vynese ortel nebo propustí; je páнем pravdy. Jeho funkce je hermeneutická. Jeho moc ve vztahu k doznání nespočívá jen v tom, že předtím, než bylo vykonáno, je vyžaduje, a poté, co bylo vysloveno, rozhodne; spočívá také v tom, že svým prostřednictvím, tím, že je rozluští, konstituuje diskurs pravdy. Tím, že z doznání učinilo namísto důkazu znak a ze sexuality něco, co je třeba interpretovat, poskytl si 19. století možnost přimět procedury doznání fungovat v pravidelné formaci vědeckého diskursu.

5. *Medicinizací účinků doznání*: dosažení doznání a jeho účinků je znovu kódováno ve formě lékařských zámků. Tím má být především řečeno, že oblast sexuality již nespadá pouze do rejstříku pochvbení a hříchu, excessu či přestoupení zákona, nýbrž podléhá režimu normálního a patologického (který ostatně není ničím jiným než transpozicí předchozího režimu). Poprvé se tu definuje vlastní sexuální nemocnost; sex se ukazuje jako pole s vysokou patologickou nestálostí: je odražen ostnatých nemocí, ale i ohniskem vlastního popisu nemocí prostřednictvím instinktu, sklouň, představ, slasti, chování. To také znamená, že doznání získává svůj smysl a nutnost zařazením mezi medicínské intervence: vyžaduje je lékař, je nezbytné pro diagnostiku a samo o sobě léčí. Pravda, je-li řečená včas, tomu pravému a tím, kdo je jejím držitelem a kdo je za ni odpovědný, léčí.

Vezmeme si širší historický kontext: naše společnost přerušila tradici *ars erotica* a přijala *scientia sexualis*. Přesněji, sledovala úlohu produkovat pravdivý sexuální diskurs, a to tak, že — nikoli beze škod — přizpůsobila někdejší procedury doznání pravidlům vědeckého diskursu. *Scientia sexualis*, rozvíjená od 19. století, si ve svém středu paradoxně podržela podivuhodný rituál povinné a vyčerpávající zpovědi, který byl na křesťanském Západě první technikou produkování pravdy sexu. Tento rituál se od 16. století postupně odpoutal od svátosti pokání a prostřednictvím vedení duše a řízení svědomí — *ars artium* — se přestěhoval do pedagogiky, do vztahů dospělých a dětí,

do rodinných poměrů, do medicíny a psychiatrie. V každém případě je místem produkce pravdivého diskursu sexuality již téměř sto padesát let komplexní dispozitiv: dispozitiv, který daleko překročil dějiny, poněvaž na někdejší příkaz doznání napojil metody klinického naslouchání. A právě díky tomuto dispozitivu se jako pravda sexu a jeho slasti mohlo objevit něco jako „sexualita“.

„Sexualita“, to je korelát této pomalu se vyvíjející diskursivní praxe, již je *scientia sexualis*. Základní rysy této sexuality nejsou jiným vyjádřením ideologicky více či méně kontroverzní reprezentace ani falešného poznání způsobeného zákazy; korespondují s funkčními požadavky diskursu, který má produkovat pravdu. V bodě, kde se protínají technika doznání a vědecká diskursivita, v místě, kde je třeba hledat některé velké mechanismy přizpůsobení (technika naslouchání, postulát kauzality, princip latence, pravidla interpretace, příkaz medicinizace), se sexualita definuje jako „přirozená“: jako oblast přístupná patologickým procesům, která tudíž volá po terapeutických zákrocích a uvádění do normálního stavu; jako pole dešifrovatelných významů; jako místo procesů skrytých za pomoci specifických mechanismů; jako ohnisko nekonečných kauzálních vztahů; jako temná řeč, kterou je třeba zároveň vypudit i vyslechnout. Právě „ekonomie“ diskursů, tedy jejich vlastní technologie, nezbytné podmínky jejich fungování, taktiky, které je spouštějí, účinky moci, která je podporuje a která je jejich hybatelem — to a nikoli systém reprezentací určuje fundamentální povahu toho, co říkají.

Dějiny sexuality — tedy toho, co v 19. století fungovalo jako oblast specifické pravdy — je třeba podat nejprve z hlediska dějin diskursů.

Stanovme nejprve obecnou pracovní hypotézu. Společnost, která se rozvinula v 18. století — a kterou lze nazývat buržoazní, kapitalistickou nebo industriální —, nepostavila proti sexu fundamentální odmítnutí jeho uznání. Naopak spustila celý aparát, aby o něm produkoval pravdivý diskurs. Nejenže o něm hodně mluvila a nutila každého, aby o něm mluvil, ale snažila se o něm formulovat závaznou pravdu. Jako kdyby v něm tušila skrytý kapitál. Jako kdyby tuto produkci pravdy potřebovala. Jako kdyby pro ni bylo podstatné, aby sex byl vepsán nejen do ekonomie slasti, ale i do uspořádaného režimu vědění. Tak se stal sex postupně předmětem velkého podezření; obecným a znepokojivým smyslem, který prostupuje, aniž bychom to chtěli, naše jednání a naše existence; bodem nejistoty; z něhož k nám přicházejí hrozby zla; fragmentem noci, který nosíme každý v sobě. Stal se obecným významem, univerzálním tajemstvím, všudy přítomnou příčinou, ustavičným strachem. V této „otázce“ sexu (ve dvojitým smyslu: tázání i problematizace; požadavku doznání i integrace do pole racionality) se tedy rozvíjejí dva procesy, z nichž jeden vždy odkazuje k druhému: vyžadujeme od sexu, aby vyslovil pravdu (ale protože sex je tajemstvím a protože sám o sobě uniká, vyhrazuje si právo vyslovit sami pravdu, která bude konečně jasná, odkrytá na základě jeho pravdy); a požadujeme, aby nám řekl naši pravdu, či spíš poža-

dujeme, aby vyslovoval hluboce zasutou pravdu té naší pravdy, kterou se domníváme, že máme bezprostředně na vědomí. Říkáme mu jeho pravdu tak, že dešifrujeme to, co nám o této pravdě říká; sex nám říká naši pravdu tak, že ze sebe odhaluje to, co nám uniklo. Právě z této hry se pomalu, během několika staletí, ustavilo vědění o subjektu; vědění, které se netýká tolik jeho formy jako toho, co jej rozděluje; toho, co jej snad určuje, co mu však především umožňuje sám sobě uniknout. Může se to jevit jako nezamýšlené, ale nemělo by to udivovat, uvědomíme-li si dlouhé dějiny křesťanské i soudní zpovědi, redefinování a transformace této na západě tak významné formy vědění—moci, jakou je doznání: projekt vědy o subjektu se začíná soustředovat ve stále sevrěnějších kruzích okolo otázky sexu. Kauzalita v subjektu, nevědomí subjektu, pravda o subjektu nacházející se v druhém, který ví, vědění o něm, které on sám nezná, to vše se rozvinulo v diskursu sexuality. Ne však díky nějakým přirozeným vlastnostem, spočívajícím v samotném sexu, nýbrž jako funkce takik moci, které jsou imanentní tomuto diskursu.

● *Scientia sexualis* proti *ars erotica*, jistě. Je ale třeba podotknout, že *ars erotica* ze západní civilizace tak docela nevyminula a že v pohybu, jímž tato civilizace produkovala vědu o sexu, nebyla vždy nepřítomná. V křesťanské zpovědi, ale především v řízení svědomí a v jeho zkouškách, v hledání duchovní jednoty a

lasky k bohu, se vyskytovaly celé série procedur, jež náležejí k umění erotiky: vedení mistra na cestě iniciace, zesílení prožitků zkušenosti, a to i jejich fyzických komponent, nebo zvýšení vlivu účinků pomocí diskursu, který je doprovází; ukazy posedlosti a extáze, tak často se vyskytující v protireformačním kato-licismu, byly bezpochyby nekontrolovanými účinky, které přesahovaly erotickou techniku této vždy přítomné subtilní vědy o těle. A je třeba si položit otázku, zda *scientia sexualis* od 19. století — pod maskou pozitivistické slušnosti — nefungovala, alespoň v některých svých dimenzích, jako určitá *ars erotica*. Možná že tato produkce pravdy, jakkoli zastráňovaná vědeckým modelem, znásobila, zesílila a dokonce také sama vytvořila své vlastní slasti. Často se říká, že jsme si nedokázali představit nové slasti. Vynalezli jsme však přinejmenším slast jinou: slast z pravdy o slasti, slast z vědění o slasti, z jejího vystavování na odiv, z jejího odkrývání, z fascinace pohledem na ni, z mluvení o ní, z toho, jak jsou jí druzi zasaženi a zaujati, z jejího skrytého světování, z jejího lstrivého odkrývání; specifickou slast z pravdivého diskursu o slasti. Nejdůležitější prvky umění erotiky nelze hledat v ideálu zdravé sexuality, slibovaném medicínou, ani ve snění humanistů o úplné a uspokojující sexualitě, dokonce ani v lyrismu orgasmu a příjemných pocitů bioenergie, které jsou spojeny s našim věděním o sexualitě (tam jde jen o její normalizační využití), je třeba je hledat v rozmožnění a zvyšování intenzity slastí, spojených s produkcí pravdy o sexu. Odborné knihy, psané i čtené, konzultace a vyšetření, obava odpovídat na

otázky a potěšení z vědomí, že jsem interpretován, tolik vyprávění o sobě a o druhých, tolik zvědavosti, takový počet vyznání, u nichž povinnost pravdy podporuje, nikoli bez menšího rozechvění, skandály, rozbujení tajných fantazií, v nichž člověk draze platí za právo šeptat do ucha tomu, kdo dovede naslouchat, jediným slovem ohromná „slast z analýzy“ (v nejširším smyslu toho druhého slova), kterou západ několik století dovedně kultivuje, to vše formuje jakési zbloudilé zlomky erotického umění, které potají rozšiřují doznání a vědu o sexu. Máme věřit, že naše *scientia sexualis* je jen podivuhodně subtilní formou *ars erotica* a že je západní a zjemnělou verzí této zdánlivě ztracené tradice? Anebo máme předpokládat, že všechny tyto slasti jsou jen vedlejšími podprodukty sexuální vědy, ziskem, který je odplatou za její neštětná úsilí?

Hypotéza represivní moci, kterou naše společnost z ekonomických důvodů uplatňuje vůči sexu, se bude v každém případě jevit jako nedostatečná, máme-li vysvětlit celou sérii posílení a intenzifikací, které se objevily na prvním pohled: rozbujení diskursů, a to diskursů pečlivě vepsaných do požadavků moci; upevnění sexuální různorodosti a konstituování dispozitivů schopných nejen izolovat, ale i vyvolávat, podněcovat konstituovanou produkce doznání nosti diskursy a slasti; vyžadovaná produkce doznání a na základě toho zavedení systému legitimního vědění a ekonomie množství slastí. Mnohem spíše než o negativní mechanismus vyloučení či odmítnutí jde o rozproštění jemné sítě diskursů, vědění, slastí,

moci; nejde o pohyb, který si umínil zatlačit divoký sex do nějaké temné a nepřístupné oblasti, nýbrž naopak o procesy, které je rozšívají po povrchu věci a těl, které je povzbuzují, manifestují a nutí mluvit, zavádějí do skutečnosti a zavazují říkat pravdu: jde o celé viditelné jiskření všeho sexuálního, které v sobě zahrnuje mnohost diskursů, neústupnost moci a hru vědění a slasti.

Je to vše jen iluze? Unáhlený dojem, za nímž důkladnější pohled znovu nalezne velkou mechaniku známé represe? Copak nemusíme za nějakým světélkováním vždy nalézt temný zákon, který vždy říká ne? Odpověď dá či mělo by dát historické bádání. Zkoumání způsobu, jakým se již téměř tři století formuje vědění o sexu: způsobu, jakým se rozmnožují diskursy, které je přijaly za předmět, a důvodů, proč jsme začali přisuzovat téměř pohádkovou cenu pravdě, kterou, jak se domníváme, produkují. Možná tyto dějinné analýzy skončí naprostým rozplynutím toho, co se tento první náčrt pokouší navrhnout. Ale výchozím postulátem, jehož bych se rád držel co nejdéle, je tvrzení, že tyto dispoziitivy moci a vědění, pravdy a slasti, tyto dispoziitivy tak odlišné od represe, nejsou nutně druhotné a odvozené, že represe není za všech okolností základni a převažující. Jde tedy o to vzít tyto dispoziitivy vážně a obrátit směr analýzy: spíš než od obecně přijímané represe a nevědomosti měřených od obecně přijímané vědění, vyjít od těchto pozitivních mechanismů, producentů vědění, multiplikátorů diskursů, induktorů slasti a generátorů moci, sledovat podmínky, za nichž se objevují a fungují, a

hledat, jak se ve vztahu k nim distribuují fakta zakazování či zakryvání, jež jsou s nimi spojena. Jde tedy vcelku o to definovat strategie moci, které jsou imanentní této vůli k vědění. Na přesně daném příkladu sexuality konstituovat „politickou ekonomii“ vůle k vědění.